

I.OTURUM

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER

Prof. Dr. Nurettin Bilici

Çankaya Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

BORÇ KRİZLERİ VEYA BORÇ KERİZLERİ (!)

Giriş

Kamu borçları ve dış borçlar; büyüme hızı, enflasyon, faiz oranları, döviz kurları, cari açık, bütçe açığı, işsizlik oranı gibi önemli makroekonomik göstergelerden biridir.

Geçtiğimiz günlerde The Economist dergisi araştırma birimi Economist Intelligence Unit (EIU), 10 küresel risk sıralamasının 3. sırasında **gelişen ekonomiler özel sektör borçlarının bir krize sebep olması riskini** saymıştır.¹ Sıralamanın ilk başında yer alan “Çin ekonomisinde sert bir iniş” olasılığı da aslında **Çin’in çok yüksek oranda borçlanmasıyla** ilgilidir.²

Osmanlı’nın batmasında borç krizinin büyük etkisinin olduğunu biliyoruz. Cumhuriyet Tarihi boyunca ülkemizin yaşadığı aşağıdaki 3 borç krizi de siyasal iktidarların değişmesine sebep olmuştur:

- 1958: Menderes Hükümeti borç krizi,
- 1978: Demirel Hükümeti dış borç krizi,
- 2000: Bülent Ecevit Hükümeti borç krizi.

¹ **1. sırada Çin ekonomisinde “sert bir iniş” olasılığı**, 2. sırada **Rusya** ile yaşanabilecek yeni bir “soğuk savaş” olasılığı, izleyen sıralarda **AB’nin parçalanması**, İngiltere’nin üyelikten ayrılması, Yunanistan’ın üyelikten çıkarılması, **İŞİD**, Güney Çin Denizi’nde çatışma riski... gibi olası gelişmelere yer verilmiştir. (Dünya Ekonomisi İçin Büyük Risklerden Biri: Gelişen Ekonomiler Özel Sektör Borçları, **Dünya gazetesi**, 18 Mart 2016, s. 10)

² **Çin kamu borçlarının** GSYH’ye oranı 2007 yılında %148 iken 2016 yılında **%237**’ye yani 25 trilyon \$’a çıktı. İhracatta tökezleyen Çin aldığı borçları kullanarak, özellikle gayrimenkul yatırımları yaparak, yüksek büyüme oranlarını korumaya çalışmaktadır. Tüm bu çabalara rağmen Çin ekonomisinin büyüme oranı 25 yıl aranın ardından 2015 yılında %7’nin altına (%6,9) düşmüştür.

ABD kamu borçları %125, **Japonya** %240 civarındadır. Ancak büyük ölçekli bu ekonomiler açısından, yüksek tutarlarda alacakları da olduğu için, kamu borçlarının krize sebep olma riski çok daha düşüktür. Borcun faiz oranının %0’lara kadar düştüğü bu ülkelerde borcun maliyeti de düşük çıkmaktadır.

Rusya’nın kamu borçları %40’lar seviyesindedir. Borç oranı düşük olsa da bu ülke ekonomisi de ciddi sorunlarla boğuşmaktadır. Özellikle petrol fiyatlarının düşmesi ekonomiyi kötü etkilemektedir. Rusya ekonomisi büyümek bir yana küçülmektedir. 2015’te %3,7 küçülen ekonominin 2016’da da küçülmesi beklenmektedir.

Borç krizleri ile karşılaşılan yıllar, aynı zamanda Türkiye'nin en büyük ekonomik krizleri yaşadığı yıllardır. Bu yıllarda faizler yükselmiş, ekonomide küçülmeler yaşanmış, TL çok yüksek oranlarda devalüasyona uğramıştır. Örneğin, son borç krizi sonrasındaki 2001 yılında Türkiye %9 küçülmüştür.

Bu tebliğ ile Adalet ve Kalkınma Partisi yönetiminde geçen (2002-2015) dönemi kamu borçları ve dış borçlardaki gelişmelerin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Sırasıyla ülkemizin 2002'den 2015'e kamu borçlarının gelişimi;

- Kamu iç-dış borçlar toplamı,

- Kamu dış borçları,

-Kamu-özel sektör dış borçları

başlıkları altında değerlendirilecektir.

Çalışma içinde özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin borç yükleri üzerinde de durulacaktır.

1. Alman, Fransız ve Bizim Temel

Bir anekdotla başlayabiliriz:

Bir Alman, bir Fransız ve bizden biri Temel sohbet etmektedirler:

Fransız şöyle şer: Bizim insanımız ayda 2.000 avro kazanır. Bunu şuna şuna harcar.

Alman şöyle der: Bizim insanımız ayda 3.000 avro kazanır. Şöyle şöyle harcar.

Temel girer söze ve şöyle der: **Bizim Türkler ayda 2.000 TL kazanır, ama 3.000 TL harcarlar.**

Bunu nasıl becerirler, ben de bilmiyorum.

Temel'in anlayamadığı hususun cevabını hemen verelim.

İki kazanıp üç harcamanın üç yolu vardır:

- Borçlanmak,

- Eldekileri (evdekileri) satmak,

- Hem borçlanmak, hem eldekileri satmak.

Türk insanının nasıl iki kazanıp üç harcadığı tebliğ boyunca anlatılacaktır.

2. Kamu Borcu Kavramı

Kamu borcu kavramı herşeyden önce devletin iç ve dış borçlarının toplamını ifade eder.

“Kamu” ifadesi, merkezi idarenin yanı sıra, yerel idareleri ve sosyal güvenlik kuruluşlarını da kapsamaktadır. Yani bu ifade bizim kamu maliyesi literatürümüzdeki “**Genel Yönetim**” kavramına karşılık gelmektedir.

Avrupa Birliği'nin ölçü olarak aldığı “**AB tanımlı kamu borç stoku**” ölçüsü ile de bizdeki “Genel Yönetim” içine giren; Merkezi Yönetim (döner sermayeler, fonlar dâhil), sosyal güvenlik (İşsizlik Sigortası Fonu dâhil) ve yerel idarelerin iç ve dış borçları toplamı kastedilmektedir.³

AB tanımlı kamu borç stokundan merkez bankası net varlıklarının, kamu mevduatının ve işsizlik sigortası fonu varlıklarının düşülmesi durumunda ise **AB tanımlı olmayan kamu net borç stokuna** ulaşılır. Bu anlamda kamu net borç stoku, devletin borçlarından varlıklarının ve alacaklarının düşülmesinden sonra bulunan rakamı ifade etmektedir.

Çalışma içinde kullanılan rakamlar “**AB tanımlı kamu borç stoku**”na ilişkin olan rakamlardır.

3. Avrupa Birliği'nin Kamu Borçlanmasına İlişkin Ölçüleri

AB'de kamu borçları ile ilgili temel çerçeve, Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın 126. maddesinde çizilmiştir.

Ayrıntılı düzenleme ise Antlaşma ekinde yer alan “**Uyum Kriterleri Protokol**”ü ve “**Aşırı Açık Durumunda Uygulanacak Prosedürle İlgili Protokol**” içinde yapılmıştır.

Maastricht Kriteri diye de bilinen bu düzenlemeye göre üye ülkelerin kamu borcu, **GSYH'nin %60'ından fazla olmayacaktır**. Bu sınırlama fiyat istikrarının sağlanması ve disiplinli kamu maliyesi gibi amaçları gerçekleştirmek üzere getirilmiştir.

Ayrıca, kamu borçların finansmanında, ulusal **merkez bankalarının doğrudan parasal desteği yolu da kapatılmıştır**.

4. Avrupa Birliği Ülkelerinde Kamu Borçlanmasının Seyri

Aşağıdaki tabloda Avrupa Birliği ülkelerinin bazılarında 2002-2015 dönemi kamu borçlarının GSYH'ye oranları görülmektedir.

Tablo 1
Avrupa Birliği'nde Kamu Borçlarının Seyri
(2002-2015, Kamu Borcu/GSYH)

Ülkeler	2002	2015
AB 28	59,2	86,8
Almanya	59,3	74,9
İngiltere	35,8	88,2
İtalya	101,9	132,3
İspanya	51,3	99,3
Yunanistan	104,6	178,6
Polonya	41,8	50,4
Romanya	24,8	39,9
Bulgaristan	51,1	27

Kaynak: Eurostat%20%20Tables,%20Graphs%20and%20Maps%20Interface%20(TGM)table%20download.webarchive(20.1.2016)

³ ESA 95 Genel Yönetim Bütçe Açığı ve Borçları Klavuzu.

Bu tablo AB'nin zengin ülkelerinde kamu borçlarının fakir üyelere göre daha fazla arttığını göstermektedir. Bu artışların özellikle 2008 krizinden sonra hızlandığı bilinmektedir.

AB'nin sorunlu ülkeleri diye bilinen PIIGS ülkelerinin (Portekiz, İtalya, İrlanda, Yunanistan, İspanya) bu damgayı yemesinin nedeni de %100'leri aşan kamu borçlarıdır. Oran; Yunanistan, Portekiz'de %150'yi geçmiştir. İrlanda ve İtalya'da %150'ye yaklaşmıştır. (İşveren, Dünya Ekonomisi 2016)

Ekonomik gücü daha mütevazî olan Polonya, Romanya, Bulgaristan gibi ülkelerde borç artışları sınırlı kalmıştır. Hatta Bulgaristan'da ciddi büyüklükte bir düşüş bile yaşanmıştır.

AB üyesi arasında kamu borcu artışında en büyük sıkıntıyı **Yunanistan** yaşamıştır ve hala yaşamaya da devam etmektedir. Bu ülke borç krizine girmiş ve kurtarma önlemlerine tabi tutulmuştur. Günümüzde Yunanistan'ın **kamu borçları 400 milyar avronun üstüne çıkmış durumdadır. 250 milyar avro milli geliri olan bu ülkede borç GSYH oranı %178'e ulaşmıştır.** Yunanistan'ın yüksek tutarlı alacaklıları arasında; Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkeler ve IMF, Avrupa Yatırım Bankası gibi uluslararası kuruluşlar yer almaktadır.⁴

5. Türkiye'nin Borç Krizleri Tarihi

Türkiye Cumhuriyeti 1929'dan itibaren Osmanlı'dan payına düşen borçları ödemeye başlar. Osmanlı'nın Kırım Savaşı ile 1854 yılında borçlanmaya başlamasından tam 100 yıl sonra yani 1954 yılında bu borçlar bitirilir.

Demokrat Parti iktidarı ile, ekonomide liberalleşme hareketinin de etkisiyle yeniden borç alınmaya başlanır. **1958** yılına gelindiğinde **dış borçların tutarı 256 milyon doları** bulmuştur. Borçların iadesinde sıkıntı yaşanır... Sorun TL'nin devalüasyonunu zorunlu kılar. 4 Ağustos 1958 tarihinde **TL %221 oranında devalüe edilir. Uluslararası Para Fonunun (IMF) kapısı çalınır. IMF ile ilk stand-by anlaşması yapılır (1 Ocak 1961) ve yeni borçlar alınır.**

Bundan sonra krizler oldukça (para ihtiyacı doğdukça) IMF'nin kapısını çalmak bir adet haline gelecektir. Günümüze **kadar IMF ile yapılan stand-by anlaşmalarının sayısı 19'u bulmuş bu anlaşmalarla IMF'den 50 milyar doların üstünde kaynak sağlanmıştır.**

Türkiye'nin 1970 yılında 1.8 milyar dolar olan borcu, **1977 yılında 10 milyar dolara** çıkar. 1978 yılında kısa vadeli borçların toplam borç içindeki payı yüzde 52'ye ulaşır. Ve **1978 krizi** patlar. (Demirel Hükümeti Borç Krizi) 21 Eylül 1977-24 Ocak 1980 arası dönemde (Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit hükümetleri tarafından) TL, toplamda **%166.2 oranında devalüe edilir.**

⁴ Ülkede ortaya çıkan kötü tablo, **son 5 yılda Yunanistan'dan yurt dışına 100 milyar avro para çıkışına sebep olmuştur.**

Bu gelişmelerin ardından Yunanistan, alacaklılarına bazı varlıklarını satma taahhüdünde bulunmuştur. Örneğin 14 bölgesel havaalanının satışına ilişkin Devlet Konseyi kararı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu Kararın ardından aralarında Korfu, Kos, Mikonos, Santorine, Kavala havaalanlarının da bulunduğu 14 havaalanının Alman Fraport şirketine 1,3 milyar avroya satışı gerçekleştirilmiştir. Bkz. **Dünya gazetesi**, 19 Ağustos 2015, s. 10.

Yunanistan'ın borç sorunuyla ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. ÖZDEMİR Biltekin, Yunanistan'da 2010 Yılından Günümüze Kadar Yaşanan Borç Krizleri, **Vergi Dünyası**, Şubat 2016, Sayı: 414.

1980 yılında 17.4 milyar dolar olan dış borç stoku **1999 yılında 103 milyar dolara** yükselir. İç borç stokunun GSMH'ye oranı yüzde 32'ye çıkar. Faizi yüksek, vadesi kısa borç birikimi 1999 sonunda Hazine'yi artık iç borçları döndüremeyeceği bir noktaya getirir. **Aralık 1999'da hükümet IMF ile stand-by anlaşması** imzalamak zorunda kalır. Bu, uygulaması 4 Şubat 2002'de başlayan **18. Stand-by Anlaşması**'dır.

Stand-by anlaşmasının ardından cari işlemler açığı giderek büyür ve **2000** sonunda 9.8 milyar dolara çıkararak tarihi bir rekor kırar. Toplam dış borç stoku **114.3 milyar dolara** çıkar. Yabancı bankalar vadesi gelmemiş kredilerini geri çekmeye başlayınca **gecelik faizler tırmanır. Sıcak para kaçmaya başlar**. Döviz azlığı, **TL'nin devalüasyonuna** sebep olur. (Bülent Ecevit Hükümeti Borç Krizi)⁵

18. Stand-by Anlaşması'nın sona ermesinden önce **Ocak 2005'te 19. stand-by anlaşması** imzalanır. Türkiye IMF'ye olan **8 milyar dolar borcunu ödemeyi 2013 yılında bitirir**.⁶

6. Borç Krizleri İktidar Değişikliklerine Sebep Olur

Borç krizleri iktidarları da yerinden etmiş, yönetim değişikliğine yol açmıştır. **İlk iki krizde** iktidar ihtilal (müdahale) yoluyla **askerlerin** eline geçmiştir. **Üçüncüsünün** ardından yapılan seçimlerde ise krize sebep olan partiler yenilgiye uğramış, DSP, ANAP, MHP baraj altında kalmışlardır. Yeni söylemlerle ortaya çıkan **Adalet ve Kalkınma Partisi** iktidara gelmiştir.

Aşağıdaki tabloda, 1987 yılından AK Parti iktidarının başladığı 2002 yılına kadar geçen dönemde Devleti yöneten siyasetçilerin kendilerinden sonra gelenlere devrettikleri kamu borç miktarları görülmektedir.

Tablo 2
Siyasilerin Devrettikleri Kamu Borç Stoku (Milyar \$)

	1950	1960	1980	1987	1996	1997	2002	2015
Atatürk Dönemi	0							
Adnan Menderes 1. Borç Krizi (1958)*		256						
S. Demirel-B. Ecevit 2. Borç Krizi (1978)			10					
Turgut Özal				38				
Tansu Çiller**					60,7			
Necmet. Erbakan***						60,3		
B. Ecevit – Mesut Yılmaz – Devlet Bahçeli 3. Borç Krizi (2.000)							150	
R. Tayyip Erdoğan								252

Kaynak: Bilici-Bilici 2015, **Kamu Maliyesi**, 6. baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, s. 236.

Not: İç ve Dış Borçlar Toplamı. Rakamlar küsuratlar yuvarlanarak verilmiştir.

* (Milyon \$), Liberal Ekonomi uygulaması başlıyor. TR-AB Anlaşması.Süreç IMF ile yapılan Stand By Anl. ile tamamlanıyor.

**1.1.1996: AB-TR Gümrük BirliğiAnlaş. "Açılalım, sağlalım politikaları". Süreç Aralık 1999: IMF ile Stand By Anl. ile sonuçlanıyor.

***28 Şubat 1997 "postmodern" askeri darbe ile düşürüldü.

⁵ <http://www.sabah.com.tr/fotohaber/ekonomi/turkiyede-ekonomik-krizler?tc=34& page=20> (1.2.2016)

⁶ http://www.ntv.com.tr/ekonomi/turkiyenin-imf-tarihi_poS0dWOhYE--i8iBnG2t WQ (12.5.2016)

Bu tabloda özellikle 1997'den 2002'ye geçen 5 yıl gibi kısa bir süre içinde kamu borçlarının 2,5 kata çıkması dikkat çekicidir. 5 yıl içinde alınan 90 milyar doların nasıl kullanılıp, nerelere harcandığı ayrı bir çalışma konusu olabilir.⁷ 2002 seçimlerinde seçmen bu dönemde sorumluluk taşıyan partileri (DSP, MHP, ANAP) baraj altında bırakmıştır. Yeni gelen AK Parti'ye olan teveccühün nedenide, önemli ölçüde, bu borç artışı ve benzeri ekonomik sorunlardan bunalan halkın yeni ve temiz bir çıkış yolu arayışıyla alakalıdır.

7. 2002'den Günümüze Kamu Borçları

Tablo 3
Kamu İç-Dış Toplam Borçları(2002-2015)

Yıl	Borç	GSYH	Borç/GSYH
2002 (Milyar Dolar)	150 (64'ü dış)	232,5	%64
2015(Milyar TL)	734(263'ü dış)	1.963	%37,4
2015 (Milyar Dolar)	252 (90'ı dış)	676	%37,4

Kaynak: www.bumko.gov.tr/TR,154/borc-stoku.html (10.5.2016); Hazine Müsteşarlığı, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü (10.1.2016);

Not: 2016 yılı Bütçe Gerekçesi, sayfa 171'de 2015 yılı AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku oranı %32,9 olarak gösterilmiştir.⁸

2015 yılı sonu kamu borcu tutarı dolara çevrilince (734 : 2.9056⁹) (90 milyar doları dış borç olmak üzere¹⁰) **252 milyar dolar** gibi bir karşılık bulunur. Yani 13 yıl içinde kamu borçları 150 milyar dolardan 252 milyar dolara çıkmıştır. 102 milyar dolarlık bir artış vardır. Ancak milli gelir artışı borç artışından daha hızlı olduğu için **kamu borçlarının milli gelire oranı azalmış, %64'ten %37,4'e düşmüştür.**

8. Kamu Borçları Yerine Kamu Gelirleri Artırılmıştır

AK Parti döneminde borçlanmada ölçülü davranılmış ancak, vergi ve vergi venzeri gelirlerde ciddi bir artış gerçekleştirilmiştir. Bir anlamda, **kamu borçları/GSYH oranının gerilemesinin, kamu gelirlerinin artırılması sayesinde mümkün kılındığını söyleyebiliriz.**

2002 yılında **Genel Devlet (Genel Yönetim) gelirleri GSYH'nin %31'ine tekabül ediyordu. 2015 yılında %41'ine çıkmıştır.** 2016 yılında da aynı %41 oranında gelir toplanması hedeflenmiş-

⁷ Bu incelemede, borç artışının önemli nedenlerinden biri olarak, 1.1.1996 tarihinde başlatılan **AB-Türkiye gümrük birliği** anlaşmasının ortaya çıkacağı tahmin ediyoruz.

⁸ Aynı kaynakta **Genel Yönetime dahil kurum ve kuruluşlar** da şu şekilde açıklanmıştır: Merkezi Yönetim Kuruluşları + Döner Sermayeler, Savunma Sanayi Destekleme Fonu, Özelleştirme Fonu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ve Tanıtma Fonu + Yerel Yönetimler ve Sosyal Güvenlik Kuruluşları (İşsizlik Sigortası Fonu dahil).

⁹ **30 Aralık 2015** tarihi itibarıyla **TCMB dolar efektif alış kuru 2.9056 TL**'dir.

¹⁰ Hazine Müsteşarlığı, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü (12.5.2016) sitesinde kamu sektörü toplam dış borç stoku miktarı **2015 yılı sonu itibarıyla 114.802 milyon dolar** olarak verilmiştir. Bundan sonraki açıklamalarda dış borç miktarı bu rakam üzerinden değerlendirilecektir.

tir.¹¹ Bu şekilde **15 yılda** kamu gelirleri (**geniş anlamda vergi yükü** de diyebiliriz) **10 puan artırılmıştır**.

Şöyle de izah edebiliriz: 15 sene önce Devlet cebimizdeki 100 liranın 31 lirasını alırken şimdi 41 lirasını almaktadır. Bu gelişme, **AK Parti yönetiminin para toplamada ne kadar maharetli olduğunu da ortaya koymaktadır!**¹²

Peki vergi yükünü %31'den %41'e çıkarmak iyi bir şey midir?

Bu sorunun cevabı ayrı bir çalışmanın konusunu oluşturur. Sadece şunu hatırlatalım: Japonya'nın ve ABD'nin %35 olan (geniş anlamda) vergi yükünü geçtik. AB 28 ortalama (geniş anlamda) vergi yükünü (%45) yakalamamıza da az kaldı.

Yükü 31'den 41'e çıkarmanın iyi mi kötü mü olduğunu düşünürken şunu da gözden ırak tutmamak gerekir: ABD'de ortalama olarak, vergi mükellefinin cebinde bizim mükellefe göre 6 misli daha fazla para ve AB ve Japonya vergi mükellefinin cebinde ise 3-4 misli daha fazla para bulunmaktadır.

Bundan sonraki iki başlıkta özel sektörün dış borçları ve kamu-özel dahil Türkiye'nin toplam dış borçları değerlendirilmektedir.

9. Özel Sektörün Dış Borçları

Tablo 4
Özel Sektör Dış Borçları(2002-2015)

Yıl	2002	2015
Borç (Milyar \$)	43*	290**
GSYH'ye Oran	(43/233) %18,5	(290/676) %42,9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü (10.5.2016)

*14 milyar doları kısa, 29 milyar doları uzun vadeli.

**105 milyar doları kısa, 185 milyar doları uzun vadeli.

Özel sektörün dış borçları 2002 yılında sadece 43 milyar \$ tutarında idi. **Bu miktar 13 yılda 247 milyar dolar artarak 290 milyar dolara yükselmiştir.**

GSYH'ye oran itibarıyla, 25 puan civarı artış olmuştur.

¹¹ 2016 yılı bütçe hedefleri: GSYH: 2.207 milyar TL, Genel devlet gelirleri: 904 milyar TL (Gelir/GSYH: %41).

¹² Kamu gelirlerinin artırılmasında özelleştirme gelirlerinin de önemli katkısı olmuştur. 2003-2015 döneminde elde edilen özelleştirme geliri 62 milyar \$'dır. Bu rakam Cumhuriyet tarihi boyunca elde edilen özelleştirme gelirin %90'ına tekabül etmektedir. <https://www.akparti.org.tr/site/icraat/13938/505-milyar-dolarlik-ozellestirme-geliri> (26.5.2016)

10. Kamu-Özel Dış Borçlar Toplamı

Tablo 5
Türkiye'nin Toplam Dış Borçları (2002-2015, Milyar \$)

Yıl	2002	2015
Kamu Sektörü	64,5	115
TCMB	22	1,5
Özel Sektör	43*	290**
Toplam	129,6	406
Dış borç/GSYH	(129,6/233) %56	(406/676) %60***

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü (10.5.2016)

*14 milyar doları kısa, 29 milyar doları uzun vadeli.

**105 milyar doları kısa, 185 milyar doları uzun vadeli.

***Bu oran Hazine Müsteşarlığı tablosunda %54,7 şeklinde verilmiştir. Farklılığın nedeni, mühtemelen, Müsteşarlığın GSYH hesaplamasında esas aldığı kurla ilgilidir.

Kamu borçları itibarıyla 2002'ye göre azalan yük, dış borçlar diye bakıldığı vakit artmıştır. Bu artış kamudan değil özel sektör borçlarından kaynaklanmıştır. Devlet kamu gelirine yüklenmiş, borçlanma işini de adeta özel sektörün (vatandaşların) üzerine yıkmıştır.

11. “Yükselen Pazar” Ülkelerine Para Akımı Özel Sektör Borçlarını Artırmıştır

2001 krizi sonrasında küresel likiditenin aşırı derecede bollaşığı bilinmektedir. **Varlıklı ülkelerde faiz oranları sifıra yakın veya hatta ekside olduğu için bu paralar iyi para kazanacağı Türkiye, Brezilya, Arjantin, Hindistan, Rusya, Meksika, G. Afrika gibi ülkelere akmıştır:** Kredi şeklinde veya sıcak para şeklinde... Muazzam kaynak bolluğu ortamında bu ülkeler de adı geçen kaynakları kullanmışlardır.

Bu şekilde söz konusu ülkelerin;

- Milli gelir düzeyleri yükselmiş,
- Dünya milli geliri içindeki payları artmıştır.

Ama bir sıkıntı ortaya çıkmıştır: hızlı büyüme ve tüketim, cari açıkla (borçlanmayla) gerçekleştirildiği için kamunun ve **özellikle özel sektörün borçları artmıştır. Borçlanmada sınıra dayanınca da frene basılmıştır.**

Sonuç: Yeniden Borç Krizine Doğru mu?

Kamu Borçlarının Seyri

Yapılan açıklamalar, 2002-2015 dönemindekamu borçları açısından kontrolün elden bırakılmadığını göstermektedir. Kamu borçları 2015 yılı sonu itibarıyla %40'ın altındadır. Ancak kamu borçlarının **kontrollü seviyede tutulduğunu söylerken, 3 olumsuz gelişmeyede dikkat çekilmesi gerekir:**

- Kamu gelirlerinin milli gelire oranı %31'den %41'e çıkarılmıştır. Bu Türkiye gibi yabancı sermayeye ve yatırıma ihtiyacı olan bir ekonomi için iyi bir gelişme değildir.
- Eldekiler satılmıştır. 2003-2015 döneminde 60 milyar \$'ın üzerindeki kamu malı özelleştirilmiştir. Ekonomi içinde yabancı hakimiyet oranı artmıştır.
- Kamuyu yükümlülük altına sokan bir uygulama başlatılmıştır: Devlet, ihaleyle iş alan şirketlerin bankadan aldığı kredilere Hazine **garantisi (kefaleti)** vermeye başlamıştır. Bu uygulamaya Balıkesir havaalanı... 3. İstanbul Havaalanı gibi yatırımlarda başvurulduğu bilinmektedir. Diğer taraftan **Şartlı Borç** yükümlülüğü altına girilmektedir. Örneğin Kütahya Havaalanının işletmesini alan kişiye “*şu kadar yolcu olmazsa, olmayan yolcu başına şu kadar para ödeyeceğim*” tipi garantiler verilmektedir.

Bu tip yükümlülüklerin (**Hazine garantilerinin** ve kefaletlerinin) bir gün borca dönüşme olasılığı vardır. Ayrıca, bu tip uygulamaların dökümünün düzenli olarak kamuoyuna duyurulmasının da gerekli olduğuna inanıyoruz.

Dış Borçların Seyri

Konuya, Türkiye'nin **dış borçları açısından bakılması durumunda iseartan özel sektör borçlarının, dış şoklara karşı kırılabilirlik oluşturan bir seviyeye geldiğini** söylememiz gerekir.¹³

2002-2015 döneminde, özellikle dış ticaret açıklarının sebep olduğu dış borçlar yıldan yıla artmış; 2015 yılı sonu itibarıyla 406 milyar \$, GSYH'ye oran itibarıyla %60 gibi bir seviyeye yükselmiştir.

Dış borçların, devam eden cari açıkların da etkisiyle önümüzdeki dönemde daha da artacağı tahmini yapılabilir.

Zaten Hükümet de borçlanmanın riskli seviyelere geldiğinin farkına varmış ve **frene basma** zorunluluğunu hissetmiştir.

2008 krizinin ardından sıcak para çıkışları başlamış, piyasadaki doların azalması ile **TL dolara karşı son 1 yılda** (Eylül 2014'ten Eylül 2015'e) **%50 civarında değer kaybetmiştir**. Yani **2 liradan 3 liraya çıkmıştır**. Enflasyon ve faiz oranları yükselmiştir. Bu gelişmelerin ardından pahalılaştıran ithalatın etkisiyle dış ticaret rakamları küçülmeye başlamıştır.

13 **Borç artışının servet dağılımına etkisi:** 2002 yılında toplam servetin paylaşılması şöyleydi: nüfusun **%1'i: toplam servetin %39,4'üne sahipti**; %99 da **servetin %60,6'sına sahipti**.

2014 yılına kadar %1'lik kesimin payı aşama aşama artmış ve **2014'te %54,5'a yükselmiştir**. %99'luk kesimin toplam servetten aldığı pay ise %45,5'egerilemiştir. (Saygılıoğlu 2015)

Verilere kaynak olarak New York Merkezli Türkiye Araştırmaları Enstitüsü (Research Institute on Turkey) gösterilmiştir.

Cepten Yeme Dönemi

Şimdi Hükümet ithalatı sınırlandırmaya dolayısıyla cari açıkları azaltmaya çalışmaktadır.

AK Parti iktidarının ilk 6 yılında yakalanan yüksek büyüme oranları artık mümkün olmamaktadır. İlk 6 yılın (2003-2006) ortalama büyüme oranı %7,5 iken bu rakam, izleyen yıllardaki kötü performansla, AK Parti döneminin (2003-2015) tamamının ortalamasında % 4,7'ye düşmüştür. Bu rakam Cumhuriyet Dönemi ortalaması olan % 4,9'un altında kalmaktadır.

İlk yıllardaki **yüksek büyüme oranlarında alınan borçlarla yapılan harcamaların önemli katkısının** olduğu bilinmektedir. Bu durum milli gelir kompozisyonuna bakıldığı vakit de anlaşılmalıdır. Örnek olarak aldığımız 2014 yılı Türkiye milli gelir kompozisyonu aşağıdaki şekildedir:¹⁴

- Milli gelirin %70'e yakını dış kaynaklara bağlı tüketim vasıtasıyla gerçekleşmiştir,
- Yatırımların milli gelir oluşumuna katkısı ise %20,1'dir.¹⁵

Bir anlamda, şimdi, AK Parti döneminin ilk 6-7 yılında biriktirilenler harcanmaktadır. Yani cepten yenmektedir.

GSYH ulaştığı 850 milyar \$ seviyesinden, 700 milyar \$'ın altına doğru inmiştir. 2002 öncesinde Dünya toplam milli geliri içinde **%1'lik payı** olan Türkiye tekrar aynı seviyelere, hatta daha altlara dönmüştür.

Borçlanmayla Kalkınmanın Sağlıklı Çözüm Olmadığı Bir Kez Daha Anlaşılmaktadır

Cumhuriyet tarihi boyunca yaşanan 3 ciddi krizde yaşananlar adeta günümüzde de tekrar etmektedir. Henüz kriz yoktur ama işaretler iyi değildir.

İç huzursuzluklar tekrar başlamıştır. Turist aldığımız ülkelerle yaşadığımız sorunlar ve Türkiye'de can güvenliğinin tehlikede olduğuna dair oluşan imaj turizm gelirlerini zora sokmuştur.

Sonuç olarak, borç alınan paralar yatırıma değil tüketime harcandığı için büyümüş gibi olunmuş ancak borçlanmanın sınırına gelince kazanılanlar geri verilmeye başlanmıştır.

Tüm bu gelişmeler sağlıklı kalkınmanın ancak,öz kaynaklarda yapılacak **tasarruflarla** olabileceğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Maalesef tasarruf **oranlarımızda** bir iyileşme olmamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında %14 olan tasarruf oranımız şimdi yine %14'dür.

Belki bir de tıpkı Almanya'da olduğu gibi alınan borçların tüketimde değil yatırım harcamalarında kullanılacağına ilişkin bir yasal düzenleme yapmamız gerekir.

¹⁴ Kaynak: International Institute for Management Development (IMD) Lozan, **Dünya Rekabet Gücü Yıllığı verileri.** İşveren dergisi, Mart-Nisan 2016, s. 159).

¹⁵ Bu oranlarla Türkiye 61 ülke arasında 56. sırada yer almıştır. Aynı kaynakta Çin'in milli gelir kompozisyonu; tüketimin payı %35,5, yatırımın payı %47,3 şeklinde verilmiştir.

Kaynakça

- AKDİŞ Muhammet, **Türkiye'nin Borç Gelişimi Sorunlar-Öneriler**, <http://makdis.pau.edu.tr/debt.htm>(1.2.2016)
- AKTAN Hasan Basri,Türkiye'de Kamu Borç Yönetimi Sorunları, **Vergi Dünyası dergisi**, Haziran 2003, Sayı 262 <http://www.vergidunyasi.com.tr/dergiler.php?id=4106> (20.1.2016).
- BİLİCİ-BİLİCİ 2015, **Kamu Maliyesi**, 6. baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.
- DÜNYA gazetesi, **Dünya Ekonomisi İçin Büyük Risklerden Biri: Gelişen Ekonomiler Özel Sektör Borçları**, 18 Mart 2016, s. 10.
- İŞVEREN dergisi, **Dünya Ekonomisi**, Ocak-Şubat 2016, s. 11.
- KADIOĞLU Özcan, 2002 Yılın Göre Enflasyondan Arındırılmış Bütçe Ne Kadar arttı?, **Dünya gazetesi**, 10 Mart 2016, s. 16.
- SABAH gazetesi, **Türkiye'de Ekonomik Krizler**, <http://www.sabah.com.tr/fotohaber/ekonomi/turkiyede-ekonomik-krizler?tc=34&page=20> (1.2.2016)
- ÖZDEMİR Biltekin, Yunanistan'da 2010 Yılından Günümüze Kadar Yaşanan Borç Krizleri, **Vergi Dünyası**, Şubat 2016, Sayı: 414.
- SAYGILIOĞLU Nevzat, Türkiye'de Zenginlerin Serveti, Fakirlerin Geliri Artmış, **Dünya gazetesi**, 19 Ağustos 2015, s. 13..
- www.hazine.gov.tr
- www.ekonomi.gov.tr
- www.tuik.gov.tr
- www.worldbank.org
- www.imf.org Dünya Ekonomik Görünümü

PROF. DR. İZZETTİN ÖNDER (Oturum Başkanı)- Profesör Bilici Hocamıza teşekkür ediyoruz.

İkinci değerli konuşmacı söz sırasını vermeden müsaade buyurursanız bir-iki şey ilave etmek istiyorum. Belki kendi kafesimi boşaltmak olabilir bu. Belki soru soracak meslektaşlarımıza birazcık olsun başka bir alan açmak olabilir.

Benim ilginç bir, belki hastalık diyelim. Hiçbir ülkenin tek başına incelenebileceği kanaatini taşımamaktayım ben. Bunu fikri nerden edindim diye baktığımızda biraz belki farklı sol eğilimlerden olabilir. Bir de mesela Platon'un çok önemli devlet üzerinde teorilerinde bunu çok açık bir şekilde görüyoruz. Çünkü onun çok ilginç bir bir ilkesi var.

Hiçbir ülkenin hükümeti, sadece o ülkenin işlerine hizmet etmez, hangi bloğa dâhilse, kapitalist ya da komünist neyse. Ama şu anda kapitalist blok içindeyiz. Bütün o bloğa hizmet eder diye ve bunu kanıtlıyor. Bu şekilde bakmanızı öneririm ben.

İkinci bir önerim müsaadenizle sunayım takdirinize, mutlaka biliyoruz ama tekrar belki hatırlamamızda yarar olabilir.

Angus Steward Deaton diye bir zat biliyorsunuz bir kitap yayınladı bundan 2-3 sene evvel. Dünyaya iktisadının ta sıfırdan, yani Hazreti İsa'dan diyelim günümüze kadar ana hatlarıyla açıkladı ve orada çok ilginç kırılmaları görüyoruz. Kırılmalar da 1970'lerde dünyada ortalama kâr haddinin nasıl gerilemiş olduğunu görüyoruz.

Şimdi eğer bunu biz, Türkiye gibi periferik bir ülke kalıbına döker isek, o zaman ilerlemiş ülkeler, yani gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan periferik ülkeleri hangi konuda ve nasıl sıkıştırdığını rahatlıkla görebiliyoruz.

Onun için bunun suçunu hükümetlere yüklediğimiz zaman diye düşünüyorum ben, sistemlerin işleyiş mantığını geri plana çekmiş oluyoruz. Oysa daha bir geniş açıdan bakarsak meselelere, sistemlerin işleyiş mantığıyla bakarsak meselelere, belki biraz daha farklı şey görüyor olabiliriz.

Mesela, öyle zaman oldu ki, Boğaziçi Üniversitesinde bile neler okutuldu "Date eco de smart" dedikleri, yani "Borç öz sermaye değişimi." Bunu ders diye okuttular. Dünya bankasının paper'leri yayınladı. Bu ne demektir? Sizin kuruluşunuz var,, Türk cafe olabilir, şu olabilir, bu olabilir. Ama borcunuz var, araya Dünya Bankası veya başka bir şey de OECD de olabilir giriyor ve sizinle o pazarlık ederek artık hangi fiyattan oluyorsa borcunun bir miktarını silme pahasına o kuruluşa zorla devrediyor.

Bunun görüşmelerini görmek için de mesela Görüş Dergisine bakabilirsiniz. Bu da TÜSİAD'ın, TÜSİAD TÜSİAD olalı çok güzel bir şey tuttu diyelim, bir fare tuttu diyelim. 1980'lerin sonlarına doğruydum 3 veya 4 Latin Amerika ülkesinin ileri gelen siyasetçilerini çağırdı, Görüş Dergisi de bunların görüşlerini yayınladı. Ama şunu söylediler orada, dediler ki "Biz 1984 ya da 85'te Cartagena'da toplandık, Cartagena'da biz borç reddediyoruz." Tabii Kuzey AB'ye karşı dediler.

Peki, neden borç reddediyoruz diye sorduklarında çünkü bizden o kadar yüksek faiz aldınız ki, aslında biz normal faizin dışında ödediğimiz faizle borçlarımızın anaparasını ödemiş sayılabiliriz.

Tabii Amerika'nın istediği biliyorsunuz çok güzel bir Şey vardır. Bir Amerikalıya küfretseniz size kızmadan önce bir "Let" der, yani bir bakalım falan. Onlar böyle bakalım yaptılar. Sonra görüşmelere aldılar teker teker ve o arkadaşların veyahut siyasetin söylediği ifade Görüş Dergisinde aynen Őu idi. "Bizim ekonomimizin yüzde 80, 85'ine yakınıni ele geçirdiler ve olmadık fiyatla ele geçirdiler. Artık ekonomimize biz hâkim değiliz" demeye başladılar.

Onun için buradan sonunda Őu olsun. Acaba biz düşünsek iyi olur mu değerli meslektaşlarım? Neden mesela 1960'ta, 1980'de ihtilalleri, değışimleri askerler yaptı da, neden 2000 yılında sivil olarak yapıldı bu? Bu bir değışimdi yapıldı. Acaba dünya hangi raya, hangi raya otururken kimleri emir komuta geldi, Şimdi bize bunları söylettiriyor.

Hepinize saygılar sunuyorum.

Şimdi çok değerli meslektaşımız Güneri Akalın Hocamız, güzel de bir yer. Çünkü anda Bilici arkadaşımız borç meselesinden bahsetti. Güneri Akalın Hocamız da acaba bu tasarruf eksiği nedir, var mıdır, yasalarımızı nasıl yaparız? Bu meselelere bizi sürükleyecek.

Çok teşekkür ederim.

Buyurun Hocam lütfen.